

ПРИКАЗ КЊИГЕ СЛАВКА ПЕТАКОВИЋА „САТИРА И САТИРИЧНО У ДУБРОВАЧКОЈ

ПОЕЗИЈИ ПРОСВЕТИТЕЉСТВА“

(БЕОГРАД: ГРАФИЧАР, 2019. СТР. 166)

Славко Петаковић ванредни је професор на Катедри за српски језик са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду. На основним студијама предаје Историју књижевности ренесансе и барока, Књижевност од ренесансе до рационализма и Поетику књижевности ренесансе и барока. Књига Славка Петаковића *Сатира и сатирично у дубровачкој поезији просветитељства* представља изузетно вриједан допринос како дубровачкој књижевности тако и једној посебној, али и засигурно запостављеној врсти пјесништва – сатири. Аутор је сакупио многобројну литературу и на основу исцрпног читања, анализирања и проучавања дубровачких сатира започео прије свега са њеним дефинисањем. Осврнуо се на актуелну друштвену и политичку ситуацију у старом Дубровнику и, самим тим, поставио основу која ће читаоцима и доказати зашто је сатира у периоду просветитељства била тако доминан-

тан пјеснички жанр. Значај овакве књиге огледа се у томе што аутор креће хронолошки и акценат не ставља искључиво на период просвјетитељства. Кроз ренесансу, а онда и барок, Петаковић у кратким цртама анализира кључна дјела и писце чије стваралаштво такође обиљежава присуство сатире. Већи дио ове књиге посвећен је кључним писцима периода просвјетитељства, а цјелокупну материју и анализу свог рада аутор је представио у шест поглавља: *Satura tota nostra est*, *Град сатирице*, *Доба поетичког зрења*, *Зеница и заранак*, *У делима нових шокова* и *Меандри вештине и уметности*. Након посљедњег поглавља, назначен је и именски регистар.

У првом поглављу, аутор већ наговјештава основну преокупацију рада, која се тиче почетака развоја сатирице. Његово запажање односи се на чињеницу да сатира превасходно није везивана за једну књижевну врсту, нити је имала, како се претпоставља, искључиво критички

став. Одједи сатире први пут у стваралаштву неког пјесника појављују се у периоду старог Рима, па је Енији ова врста пјесништва послужила као превазилажење успостављених оквира и могућност уношења личне перспективе. Преко првог значајног сатиричара Еније, аутор градацијски ниже даље пјеснике, спомињући Марка Пакувија, Варона и Луција, који је значајан управо зато што кроз своје пјесништво успоставља везу између римске сатире и хеленске књижевне традиције. Највећи дио уводног поглавља посвећен је чувеном Хорацију. Аутор Хорација представља као посебно значајног пјесника који прави помак и кроз сатиру провлачи црту хумора, чиме ублажава саму, ионако оштру критику, а онда потпомаже и да пјесма дидактички делује на читаоце. Таквим својим помаком, Петаковић закључује да је сатира преобликована у истински вриједну умјетност. Дефинишући Хорацијеву поезију, аутор је пажњу посветио и мање значајним пјесницима, презентујући стваралаштво Персија, Петронија, Марцијала и Јувенала. Поред Хорација, Марцијал и Јувенал представљају, како аутор уочава, кључне узоре дубровачким писцима, а посебно су специфични по томе што њихов циљ није васпитна

улога, већ оштра критика и казна порока. Занимљиво је ауторово накнадно прелажење на општи план и посматрање сатире као посебног доживљаја стварности, чији је циљ да побуном прикаже сушту реалност и истину. Завршавајућу уводно поглавље, Петаковић успоставља паралелу између сатире и шаљиве поезије, али наглашава и њихове разлике. Шаљива поезија не може се поистовјетити са сатиrom, јер је карактеристична по одсуству елемента озбиљности.

Друго поглавље, *Граг сатирире*, резервисано је за ауторов приказ опште, реалне ситуације у старом Дубровнику. Наиме, стари Дубровчани одувијек су имали један посебан, другачији смисао за шалу, исмијавање и критику. Отишли су толико далеко да су чак у граду често пјеване и пјесме, уз пратњу музике, кроз које се критиковала нека обично значајна личност или негативне појаве којима је преплављено тадашње друштво. Ауторова оцјена је да се сатира дијелила на политичку, социјалну и личну, а доминантно је и мноштво објављених епиграма. Италија је оставила велики траг у старој дубровачкој књижевности, па тако није заобишла ни сатиру. Опширно презентујући начин развоја сатире у старом Дубровнику, Петаковић указује на то

како се, захваљујући поменутиим узорима (Хорацију, Марцијалу и Јувеналу), оваква врста пјесништва провукла и одразила на нове генерације школованих Дубровчана. Преузимајући ставове угледних проучавалаца старе дубровачке књижевности, аутор не запоставља ни спомињање енормног пораста и развоја сатиричних пјесама, гдје су чак и институције, у страху од даљег ширења, биле приморане реаговати и сузбити њен развој. Међутим, у томе нису оствариле значајан помак. Након тога, у циљу да заокружи друго поглавље, Петаковић је разграничио и успоставио разлике између сатире и шаљиве поезије. Прва врста – сатира – износи критику негативних појава, док је шаљива поезија лишена исмијавања и изругивања. Њен основни циљ јесу смијех и хумор, а уколико одређене црте исмијавања или критиковања заиста и постоје, оне су тек у наговјештајима.

Аутор у трећем поглављу констатује како не постоји јасан и довољно аргументован податак у вези са настанком и развојем сатире у дубровачкој књижевности. Кроз ренесансну књижевност прожима се и дух критике, али се углавном користе исте или сличне теме као и у ранијој традицији, па се тако пишу друштвене, политичке,

личне и литерарне сатире. Стихови прожети описом женске охолости, невјерства, општег неморала, критике власти, цркве и политичких неприлика у старом Дубровнику само су неке од тема које ће се додатно проширити у доба просвјетитељства. Ауторова оцјена статуса сатире у наредној, барокној епоси, односи се на цензуру цркве, због чега је, закључује, ова врста пјесништва много мање заступљена. Међутим, незаобилазно је споменути Џону Палмотића, чија сатира *Гомнаида* представља кључно и најзначајније сатирично дјело епохе барока. Како барок буде протицао, издвојиће се и доминантна тема мизогинства, која представља незаобилазну критику жене и њеног понашања. Франо Геталдић Крухорадић, Игњат Ђурђевић, Франо Лалић и Антун Глеђевић само су неки од писаца чије стваралаштво Петаковић анализира, а њихови спјевови пратили су линију коју је успоставио Џоно Палмотић.

Четврто поглавље, *Зеник и заранак*, наставак је и допуна реалне ситуације у старом Дубровнику, узроковане унутрашњим немирима и трзавицама. Посљедица таквих промјена јесу сталешке и идејно-политичке подјеле, па се Петаковић дотиче и незаобилазног гашења Дубровачке репу-

блике. Након минулог барока, 18. вијек остаје запамћен као вијек просвјетитељства и управо у тих стотину година сатира доживљава своје врхунце. Хорацијев, Марцијалов и Јувеналов утицај, како аутор пише, пресудно утичу на стваралаштво дубровачких „просвјетитеља“, а доминантан је уплив и италијанске културе и литературе. Сатира тога доба проткана је темом мизогинства, исмијавањем странаца, негативних политичких прилика и људских мана. Аутор Андрију Паолија оцјењује као првог, али и најбољег дубровачког сатиричара. Кроз његове пјесме, иако хумористичног садржаја, провлачи се и оштрица сатире. Критикујући жене, али и негативне слике прилика у граду, Паоли је оставио значајно књижевно дјело. Дотичући се истих или сличних тема, стварали су и Франатица Соркочевих, Лука Буних, Јозо Бетондих и Маро Кабожић. Међутим, аутор примјећује да је код неких пјесника доминантно и угледање на поменуте узоре, па тако Брњо Џамањић, задивљен Хорацијем, пише епиграме и посланице сатиричног садржаја, као и Рајмунд Кунић, који је својим сатирама тежио поучити читаоце и позитивно утицати на њих.

Пето поглавље, *У делији нових шокова*, посвећено је кључ-

ним писцима епохе просвјетитељства: Ђури Фериху, Ђури Хици, Марину Златарићу и Џони Растићу. Занимљиво је да аутор прво уводи читаоце у биографију самих дубровачких писаца, осврћући се на цјелокупно њихово стваралаштво, након чега опсежно и темељно анализира свако дјело које у себи садржи црту сатире. Представљајући првог од њих, великог дубровачког сатиричара, аутор објашњава како је склоност за писање сатира овај писац добио чак из личног живота. Самим тим, његово опредјељење за такву врсту стваралашта било је донекле и оправдано. Као и готово сваки писац сатира, тако је и Ферих у својим дјелима провлачио црту мизогинства, што се посебно одразило кроз спомињање Христа и грешнице Магдалене. Критиковао је и одређене професије, пороке друштва, па чак и свог савременика Марина Златарића, због недозвољеног и неприкладног понашања према слушкињама. Ђуро Хица, поред устаљене критике жени, окомио се и на мушку популацију, истичући њихову подложност различитим људским манама и гријесима. Аутор описује како се специфичност овог писца огледа у томе што је критиковао чак и распрострањеност француског културног утицаја у тадашњем,

старом Дубровнику. Уз то, није заборавио споменути ни пропадане истинских, традиционалних вриједности, својствених некадашњем граду, па је управо Хица нарочито посебан јер доноси потпуно реалну слику једног времена и неријетко устаје против неправде. Најоригиналније књижевно дјело, према ријечима аутора, припада Марину Златарићу. Приказујући његову поезију, Петаковић сматра како је Златарић успоставио колективни портрет представника власти, суграђана али и дубровачких пјесника. Пишући сатиру, Златарић уводи и тему позоришта, које је у том периоду представљало мјесто на којем се доказује друштвени углед и статус. Трећи битан представник књижевности дубровачког просвјетитељства био је Ђуро Ферић. Тежећи да своја дјела што више приближи читаоцима, он обогаћује сатире одређеном дозом хумора. У једном од својих кључних дјела, Ферић пројектује слику потпуно извитопереног свијета. Окомио се, као и Златарић, на позориште, с тим да дубље улази у такву тематику, па чак спомиње лоше „копије“ и недаровите глумце из комедије дел арте. Како је већ тема позоришта актуелна, аутор потискује Ферића и његову поезију да би упознао читаоце са стварањем новог театра, осно-

ваног 1806. године. Француски генерал Мармон, у жељи да симболично огласи почетак једног новог времена, руши стари и гради потпуно нови, другачији театар. Такав поступак уједно је представљао крај некадашњег, старог Дубровника. Ферића није заобишло ни писање о губитку традиционалних вриједности и о слабљењу културних темеља старог Дубровника, па у контрасту описује некадашњи сјајни стари Дубровник и његову прошлост, којој је супротстављено тадашње потпуно расуло. Петаковић се детаљно бавио и Ферићевим путописним спјевом, који је посебно значајан јер доноси слику сеоског амбијента, али и једног новог, другачијег начина живота. Управо то описивање предјела изван старог Дубровника представљало је додатни подстицај за критику Конављанима, а онда и Ластовљанима, којима посебно замјера лоше свештенство и неприкладно понашање младих племића. Посљедњи велики сатиричар епохе просвјетитељства био је Џоно Растић. Потекао из аристократске породице, као и сви његови савременици, опирао се новитетима, па их је самим тим и критиковао. Петаковић примјећује како су му узор били једним дијелом и Јувенал, нарочито због оштре критике,

а другим Хорације, јер се труди да кроз смијех прикаже истину. Његово стваралаштво састоји се од двадесет пет сатира, аутор свакој посвећује пажњу и сваку детаљно анализира, уз додатно поткрепљење стиховима. Теме које провлачи кроз свих двадесет пет сатира сличне су или идентичне и код његових претходника. Међутим, у неким од њих, Ферић показује своју оригиналност. Сматрајући да сатира има и дидактичку улогу, аутор уочава како је основно обиљежје једне од његових пјесама управо њена одбрана. Посљедње сатире разматрају природу самог пјесништва, биографију аутора и рецепцију његовог дјела, а потпуно нова и оригинална јесте двадесет четврта сатира, у којој Ферић спомиње појаву штампе. Наиме, такав изум, како аутор истиче, писац сматра изузетно лошим, јер је управо штампарија заслужна за одређену нетрпељивост међу људима. Са Ферићевим сатирама, затвара се круг великих дубровачких сатиричара. Оваква врста пјесништва није његована у чистом облику, већ се оно преламало и преплитало са другим врстама. Како би затворио пето поглавље, Петаковић укратко спомиње и Марка Буеровића, који је, за разлику од свих ранијих писаца, стајао у одбрану жена и представио тежак, неза-

видан положај младих слушкиња. Критику прихватања страних обичаја и навика аутор је приказао кроз посљедњу анализирану Буеровићеву пјесму.

Посљедње поглавље својеврсни је резиме дотад реченог. Аутор још једном подвлачи и наглашава како је 18. вијек донио апсолутни процват и развој сатире. Стереотипне теме и мотиви јављају се код готово свих аутора, па је управо због тога ријетка оригиналност. Нарочите заслуге придаје Марину Златарићу, сматрајући како је његова збирка потпуно нова и јединствена у дубровачкој књижевности. Карактеристична је и по тематизовању живота на ободним крајевима Дубровачке републике. Ферићев путописни спјев, по ауторовим ријечима, заслужан је за додатно освјетљавање прилика на подручју старог Дубровника. Незаобилазно је успостављање и кратке паралеле међу дубровачким писцима епохе просвјетитељства. Аутор Растића дефинише као ствараоца који се оглашавао са одређене дистанце, изван свијета који слика, док је други, Ферић, потпуно уроњен и све сагледава из унутрашње перспективе. Кроз гротескну реалистичност, али и карневализацију модела, Марин Златарић највише одступа од осталих писаца. За крај, како би

у потпуности уобличио слику дубровачке сатире, Петаковић тадашње стваралаштво и писце дијели у двије струје; прву – која се приклања Хорацију јер подстиче на моралну обнову, и другу – гдје се све критички разматра и осуђује, што је уједно одлика самог Јувенала.

Књига *Сатира и сатирично у дубровачкој поезији просвети-тељства* Славка Петаковића резултат је темељног проучавања дубровачке сатире и њених стваралаца. Поред освјетљавања једне поприлично занемарене врсте пјесништва, посебну вриједност овој књизи даје и заокупљеност реалном ситуацијом старог Дубровника. Управо тај одраз свакодневице аутор одлично веже са представљеном сатиром. Иако су традиционални узорци поставили темеље даљем ширењу сатире, Петаковић својим радом доказује како је нарочито колективна средина постала још већа инспирација у стваралаштву дубровачких сатиричара. Бунт и незадовољство друштвеним, политичким и културним приликама аутор је тежио да посебно нагласи, како би на неки начин и оправдао писце који су по сличном принципу провлачили исте теме. Све оно што је анализирао, аутор је поткријепио стиховима. Опсежним и савјесним приступом

задатој теми, Славко Петаковић дао је значајан допринос проучавању једне врсте пјесништва. Након читања, освјетљава се комплетна и уобличена слика развоја дубровачке сатире епохе просвјетитељства.